

Marulića, ističući da je on rođen u vrijeme kad je došlo do tiskanja prve Biblije. Činjenica je da je Biblija postala dostupna širem krugu ljudi (u odnosu na raniju praksu), za nju su posebno zanimanje iskazali humanisti i naobraženi sloj ljudi, kojima Marko Marulić svakako pripada. Krešimir Šimić u svojem radu raspravlja o drami „Muka gospodina našega Jezusa Isukrsta“ Petra Kanavelića, a Stipe Botica o biblijskim slojevima u hrvatskoj usmenoj književnosti ističući uske veze između Biblije i hrvatske usmene književnosti. Posebno je utjecaj Biblije vidljiv u pjesništvu, u pričama i posebice u paremiološkim oblicima (poslovicama i frazemima). Ivica Matičević je progovorio o Bibliji i hrvatskoj književnoj avangardi, tj. o odnosu Biblije i hrvatskih ekspresionista u vremenu od 1910. do 1930. godine, koji su težili stvaranju „novoga“, te su neke biblijske postavke „prerađivali“ ili čak i negirali. Božidar Petrač piše o nekim vidovima „muke“ u hrvatskoj drami 20. stoljeća, ističući da su se velikani hrvatske drame inspirirali na prikazu Isusove muke, ali su se u svojim tekstovima ponekad i udaljavali od biblijskog teksta, preispitujući ga, afirmirajući ili čak osporavajući. I posljednji rad je onaj Josipa Bratulića koji govori o Bibliji i jeziku hrvatske književnosti. Autor ističe da su prijevodi Biblije u temeljima mnogih europskih kul-

tura i jezika, u čemu ni Hrvati nisu iznimka. Jezik u lekcionarima i knjigama propovijedi bitno je utjecao na oblikovanje hrvatskog jezika.

Knjiga na kraju donosi kazalo osobnih imena (str. 619.-640.), kao i kazalo zemljopisnih pojmova (str. 641.-649.).

I na kraju treba reći da je riječ o iznimnom zborniku, koji je veliko obogaćenje biblijske literature na hrvatskom jeziku. Moglo bi se složiti s jednim od recenzenata ovog zbornika, a citira ga i urednik u svojem predgovoru, a to je da je to „iznimno vrijedan znanstveni zbornik, kao neprijeporan dobitak hrvatskoj kulturnoj sredini, vrstan prinesak recentnom proučavanju Biblije, posebice njezinom mediteranskom izvorištu, hrvatskoj kulturi“.

Darko Tomašević

KRŠĆANI TREBAJU UPOZNAVATI MUSLIMANE RADI DIJALOGA I SURADNJE

Maurice BORRMANS, *Islam i kršćanstvo*, preveo Miroslav Jurešić, Sarajevo, HKD Napredak, 2010., 246 str.

Autor je rođen 1935. u Francuskoj, redovnik je Družbe „Bijelih otaca“ ili „Afričkih misionara“ koja je ustanovljena 1868. te po nalogu Sv. Stolice vodi Papinski

institut za proučavanje arabis-tike i islama (P. I. S. A. I.) u Rimu. Jedan je od dugogodišnjih profesora Instituta, pokretač i urednik časopisa *Islamochristiana* koji izdaju profesori i suradnici. Bio je u više navrata član Papinskog vijeća za međureligijski dijalog te je po mandatu Vijeća sastavio *Smjernice za dijalog između kršćana i muslimana* 1968. To prvo izdanje preveo je na hrvatski dr. Ratko Perić te izdao dr. Zvonimir Baotić kao urednik misijskog lista „Radosna vijest“ u Sarajevu, 1978. Prošireno izdanje te knjige priredio je Borrmans 1981. te je i ono prevedeno na hrvatski u izdanju Glasa Koncila 1984. u Zagrebu.

Jedna od njegovih zasluga za dijalog katolika i muslimana je sudjelovanje vatikanske delegacije na Seminaru kršćansko-islamskog dijaloga u Tripoliju, Libija, od 1. do 5. veljače 1976. gdje je bila i delegacija muslimana iz ondašnje Jugoslavije na čelu s dr. Ahmedom Smajlovićem, poglavarom muslimana u BiH. Borrmans je na tom seminaru održao opširno izlaganje „Zajednička podloga dviju religija u pogledu uvjerenjâ i slaganja na području života“ te kasnije opširno prikazao u *Islamochristiana* taj događaj, iako su neki zagovarali povlačenje katoličke delegacije zbog prozelitskih izjava predsjednika Gadafija na arapskom.

Ova knjiga izvorno je izdana

na talijanskom, Edizioni Paoline, Torino, 1993. Sadržava autorove članke i predavanja o dijalogu i suradnji s muslimanima od 1976. do 1992. Uz uvod i zaključak, devet poglavlja podijeljeno je na dvije cjeline: „Muslimanska vjera i kršćanska vjera“ (str. 17-122) i „Suvremeni islam: duhovnost, institucije, ponašanja“ (125-208).

U prvom dijelu, prvo poglavlje govori o gledanju muslimana na židovsku i kršćansku Bibliju. Za njih su svi istinski klanjatelji Boga prije Muhameda - pa i Isus - muslimani, a biblijskim narativnim, proročkim i mudrosnim tekstovima ne pristupaju zapadnjačkim mentalitetom književnih vrsta i povijesne pozadine. U drugom poglavlju autor je miroljubivo istražio kur'ansko protivljenje tvrdnji Židova da su ubili Isusa. Križ Isusov im je neshvatljiv i neprihvatljiv zato što „razapinjanje pretpostavlja ideju otkupljenja, tj. da je netko patio i umro radi spasenja drugih“ (str. 71). Borrmans smatra da je u takvu ozračju važno križ ne nametati, nego slobodno predlagati. Treće poglavlje posvećeno je „Prisutnosti Marije u islamu“ (77-87). Kur'ansku i biblijsku antropologiju Borrmans predstavlja u četvrtom poglavlju. Za muslimane je čovjek Božji namjesnik („kalifski sluga“), a za Židove i kršćane slika Božja. Oba religijska sustava ističu da je zadaća čovjeka čuvati stvoreni svijet i religijski štovati Stvoritel-

ja. Za muslimane idealno ljudsko društvo je ono gdje pojedinci vjeruju u Boga Stvoritelja te imaju pravedan pristup Božjim darovima. Ovdje Borrmans navodi *Opću deklaraciju o pravima čovjeka u islamu* koju je usvojio UNESCO u rujnu 1981. u Parizu.

Svećenici i vjeroučitelji trebali bi početi čitati ovu knjigu od petog poglavlja: „Perspektive i prijedlozi za katehezu u muslimanskom ambijentu“ (str. 107-122). Na temelju svojega iskustva od dvadeset godina djelovanja među muslimanima u Africi on ovdje prvenstveno misli na kršćane kao manjine u muslimanskim državama. Ističe da bi „jezik“ kršćanskih propovjednika i vjeroučitelja trebao voditi računa o „neočekivanim primateljima“ te dokazivati da monoteistički vjernici mogu pridonositi građanskom miru i novim oblicima suživota. Uza sve to trebalo bi dobronamjerno pokazivati kako kršćani nisu prvenstveno „narod Knjige“ (kako ih naziva Kur'an), nego „narod Isusa Krista“. Odrasle vjernike i vjeronaučne polaznike trebalo bi odgajati za duhovno natjecanje u dobru s muslimanima te dobro znati što muslimani jesu i što žele ostati.

U šestom poglavlju Borrmans predstavlja kršćanskim čitateljima suvremeni islam (125-147). Nakon što je utemeljitelj Turske kao republike Kemal Atatürk 1924. dokinuo kalifat, počele su nastajati nadnacionalne muslimanske

institucije, kao Kongres muslimanskog svijeta (osnovan u Karačiju 1926.), Liga muslimanskog svijeta ili *Rabita* (1962., sjedište u Meki) i Organizacija islamske konferencije (1969., sjedište u Džedi). U državama s većinom stanovnika muslimana važan je islamski vjerski zakon (*šerijat*) pa u njima postoji napetost između onih koji bi htjeli sve zadržati po starom (Borrmans ih u duhu francuske kulture naziva integralistima) i onih koji bi se željeli otvoriti demokraciji i pluralizmu. Za Bangladeš, Pakistan, Iran i Tursku kaže da su nemuslimanske vjerske zajednice u njima „prisutne na veoma podređen način... Njima je svaki vjerski razvoj uistinu zabranjen, ali su im istovremeno priznate neke slobode te u tom kontekstu mogu imati realan kulturni i karitativni utjecaj u svojim školama i bolnicama“ (141). Navodi teškoće muslimanskih doseljenika kao manjine u zapadnim društvima koja želi sačuvati svoj vjerski i kulturni identitet, a od nje se očekuje integracija u novo društvo.

Muslimanskoj obnovi posvetio je Borrmans sedmo poglavlje (149-159). U nedostatku državnog vladara priznatog od svih muslimana koji bi u Božje ime intervenirao i u vjerskim stvarima, moderne države upravljaju nacionalnim islamom, a nadnacionalne prihvaćene institucije tragaju za novim jedinstvom svih

muslimana. U takvu ozračju Hasan al-Banna (1906.-1949.) osnovao je „Muslimansku braću“ s težnjom povratka starinskom državnom islamu, ali su njegovi nasljednici i sumišljenici progonjeni u nekim islamskim državama koje žele kontrolirati propovijedi imama. Ovdje Borrman's navodi neke muslimanske mislioe koji se suprotstavljaju nasilju u ime islama.

U osmom poglavlju predstavlja Borrman's „Ljudska prava i islamsko-kršćanski dijalog“ (161-177). To je njegovo izlaganje katoličkim pravnicima u Parizu 1988. god. u kojem je prikazao porast zanimanja za ljudska prava kod suvremenih muslimana, što se posebno očitovalo osnivanjem Islamskog vijeća za Europu 1965. u Londonu. Dok jedni muslimanski mislioci ističu da Bog ima prava a čovjek dužnosti, drugi dopuštaju da se međunarodni dokumenti o ljudskim pravima mogu utemeljiti na porukama Kur'ana. Razlike u arapskom i engleskom tekstu Opće deklaracije o ljudskim pravima u islamu (u arapskoj verziji je puno citata iz Kur'ana) Borrman's tumači tako što je „arapska verzija, izgleda, iznad svega usmjerena na smirivanje duhova naviknutih na klasično viđenje islamskog zakona (*Šerijata*)“ (str. 170). U zaključku ovog poglavlja ističe potrebu da pobornici dijaloga tragaju za „zajedničkom platformom vrednota i prava koja im pomažu

u boljem organiziranju suživota u različitim društvima, više ili manje pluralističkim“ (177).

Deveto poglavlje govori o „Islamsko-kršćanskom dijalogu jučer, danas, sutra“ (179-208). Nama katolicima polazište su *Deklaracija o odnosima Crkve s nekršćanskim religijama* Drugog vatikanskog sabora iz 1965. godine i kasnije provedbene smjernice, a muslimanima deklaracije s međureligijskih susreta od 1969. do 1987. Borrman's analizira minule susrete i teškoće koje su na njima iskrsnule. Muslimanski sugovornici nastupaju iz svoje tradicije s obzirom na opći stav prema kršćanstvu koji autor svodi na sljedeće (str. 196):

- kršćanska su Pisma krivotvorena;
- kršćanski su misteriji beskorisni dodaci;
- kršćanski monoteizam je uprljan politeizmom;
- kršćani su bili nevjerni Isusovoj poruci.

Žali što tri nadnacionalne muslimanske organizacije, koje sada vrše funkciju nekadašnjeg kalifata, ne pokazuju interes za dijalog s kršćanima te što većina kršćana i muslimana slabo poznaje vjeru i mišljenje „drugih“: „Apolutno je potrebno da kršćanski učenik u školi točno zna što čini specifičnost vjere i prakse svoga muslimanskog druga, kao što je urgentno da muslimanski učenik otkrije gdje stoji bit vjere

i prakse svoga kršćanskog druga“ (202). Nepovjerenju pridonose posljedice neriješenih društveno-političkih problema te misionarsko djelovanje kršćana među muslimanima i obratno.

Za zaključak je Borrmans stavio svoje izlaganje o „Poslanju i dijalogu“ (211-240). Unatoč teškoćama, ljudi dijaloga ne bi trebali odgađati za sutra ono što mogu učiniti danas. Osim o strogo religijskim pitanjima, dijalog se može voditi o vjerskoj slobodi, ljudskom bratstvu, novoj kulturi. Prikazavši inicijative Papinskog vijeća za međureligijski dijalog od 1964., Borrmans je uvjeren u mogućnost iskrenog dijaloga i odgovornog naviještanja vlastite vjere, uz uzajamno prihvaćanje i svijest o teškoćama. To traži takav govor o „drugima“ da se oni prepoznaju, da njihovu vjeru i duhovnost ne karikiramo: „Dijalog je uzajamno učenje u vjeri i bratsko natjecanje u djelima u ‘i ume Božje’. Sudionici ne mogu ostati neosjetljivi na čudesarodena iz vjere u osobnom i zajedničarskom životu drugih“ (238).

Ovo je knjiga katoličkog teologa u zrelih godinama koji od mladosti čita Kur’an na arapskom i teološka djela muslimanskih sugovornika. Kao katolički islamolog sudjelovao je na brojnim susretima upoznavanja i dijaloga i nije se razočarao fundamentalističkim postupcima nekih sugovornika niti podlegao romantičnom

oduševljenju ignorirajući ozbiljne dogmatske, političke i psihološke razlike. Napretku čestitam na prijevodu i izdanju a knjigu preporučam vjeroučiteljima, imamima, svećenicima i studentima teologije – katoličke, pravoslavne, protestantske i muslimanske.

Za dopunu želim napomenuti Borrmansovu brošuru *ABC per capire i musulmani* (Osnove za razumijevanje muslimana, Edizioni San Paolo 2007., 63 str., eura 2,50). Kršćanima predstavlja nastanak, povijest, duhovnost i etiku muslimana. U prva dva poglavlja iznosi kratki pregled povijesti islama pa govori i o Otomanskom Carstvu (1281.-1918.). Bilo bi lijepo da Napredak organizira prevođenje te brošure koja donosi slike brojnih pobornika dijaloga među muslimanima i kršćanima danas.

Mato Zovkić